

Ти гласови, наставља Игнатије, изазвали су забуну и немуре у царству.²³) Овоме у прилог говори и Астараби.²⁴)

Из свега овога се да закључити да је заиста Бајазит напустио Косово Поље, највероватније, 16 јуна рано изјутра. Према томе, и пренос Лазаревог тела у Приштину морао је бити 15 јуна после подне.

Др Гавро А. Шкриванић

ЦРНА ГОРА НА БЕРЛИНСКОМ КОНГРЕСУ 1878

Недавно је као посебно издање САН књ. ССХХVIII публиковано у Београду 1955 ванредно значајно дело Д-ра Гргура Јакшића „Босна и Херцеговина на Берлинском конгресу.“ Ова студија из дипломатске историје важна је нарочито стога што је израђена на основу поверљиве преписке између грофа Буле Андрашија, ондашњег аустроугарског министра спољних послова, и грофа Фердинанда Зичија, аустроугарског амбасадора у Цариграду, али особито тајне и поверљиве преписке између Андрашија и цара и краља Франца Јосифа I.

Иако су Париским уговором од 1856 године између Турске и Великих сила ове последње обвезале се да ће поштовати интегритет и независност Турске Царевине, то се није могло одржати. Тешке социјалне и економске прилике у Босни и Херцеговини изазвале су устанак у тим двама покрајинама Турскога Царства. Тај устанак узбунио је много све народне слојеве у Србији и Црној Гори, те су најзад, и Србија и Црна Гора, у јуну 1876, ушле у рат. Састанком цара и краља Франца Јосифа I и руског цара Александра II у Рајхштату у Чешкој, уговорено је 8 јула да, у случају турског пораза, не треба никако допустити на Балкану оснивање једне велике словенске државе. Србија би добила проширење своје територије према Дрини у Босни, а Црна Гора била би заокружена анексијом једног дела Херцеговине. Аустроугарска добила би т. з. „Турску Хрватску“ и територије у Босни блиске граници, док би Русија повратила своје границе од пре 1856 и била заокружена према Црном Мору и азиској Турској анексијом пристаништа Батума. 11 децембра 1876 претставници шест европских сила у Цариграду, без претставника турске владе, између осталог споразумели су се о исправци црногорских граница према Херцеговини и Арбанији и предложили за Црну Гору

²³ Ђ. Сп. Радојичић, Савремене вести о Косовској битци код руског путописца Ђакона Игналија, Старица XII, 1937, 47—54.

²⁴ Др Ф. Барјактаревић, Један савремени перзиски извор о битци на Косову, Прилози за оријенталну филологију III—IV, 1952—53, 14—16.

приступ мору реком Бојаном која треба да буде пловна у читавом свом току. Сем тога, предложен је још читав низ рефорама за Турску, али она, ослањајући се на Енглеску, одбила је све и закључила мир са Србијом.

Улазак Србије у рат с Турцима заједно са Русијом, у децембру 1877, свршио је за Турску неповољно. У условима за склапање мира, Руси су тражили за Црну Гору знатно повећање, особито неколико лука, као напр. Улцињ и Бар. Миром у Сан Стефану од 3 марта 1878 Црној Гори призната је независност, њена територија знатно проширена према Босни и Арбанији, а на истоку до реке Лима.

Мир у Сан Стефану, који је створио велику Бугарску, узнемирио је не само Турску, него и Аустроугарску. Страховала је много од Србије и Црне Горе, те би њено приморје без позадине остало потпуно незаштићено. Да то не дочека скрштених руку, она је одлучила да окупира Босну и Херцеговину. О томе је она строго поверљиво обавестила немачког канцелара Отона Бизмарка, који је током разговора одмах истакао да ће Русија чинити тешкоће у погледу Црне Горе, особито што се тиче Бара.

Пуномоћници Великих сила састали су се 13 јуна 1878 у Берлину да под претседништвом немачког канцелара, кнеза Отона Бизмарка, решавају компликовано источно питање. Још пре него што је Конгрес стварно започео свој рад, гроф Петар Шувалов, руски амбасадор у Лондону, у разговору с Андрашијем, изјавио је да је потребно да Црна Гора добије Бар, чему се није енергично успротивио гроф Була Андраши, аустроугарски министар спољних послова.

Делегат Црне Горе Божо Петровић писао је 19 јуна 1878 у париском листу „Le Temps“ „Црногорци су сиромашни, али су од јаке и горде расе и пуни су живости. Да би могли живети у својим планинама и да би себи набавили хране, они су досад увек били принуђени да се туку. То изгледа дивно песницима али ми смо сити ратне поезије. Ми бисмо више волели нечега другога: пшенице, вина и кућа за становање, уместо наших орловских гнезда у камењарима. Нека нам Европа да мало равнице на обали мора да се тамо настанимо. Ми не тражимо ништа више него да сиђемо с наших планина и да се цивилизујемо. Од планинаца ми ћемо постати земљорадници и трговци, или индустријалци. Ми смо се досада тукли само по нужди. Чим се наша кнежевина буде нашла у повољним приликама за живот, она ће живети у миру; она неће више узнемиравати никога. Али, ако јој будете одбили оно што тражи, она ће бити принуђена да постане поново немирна. Ви ћете увек слушати да се говори о њој док њени поданици буду за све добро имали ваздуха, неба, изворске воде, добру пушку, бронзирану од дима, и слободу на планини. Укратко, Европа има само да прихвати нашу молбу па да нас задобије за цивилизацију. Нека нам да Бар; она ће од нас начинити један срећан и миран на-

род. Ако нам га ускрати, она ће нас поново бацити у дивљи живот. Али каже се да је Аустрија узнемирена и да се боји да не postanемо кријумчари или чак горе од тога. Па нека она предузме мере опрезности према нама, ништа није лакше, и ми смо готови да се радо потчинимо свему што нам Европа буде наметнула“.

Упорно настојање Аустроугарске да окупира Босну и Херцеговину помогао је нарочито енглески министар спољних послова лорд Солсбери. У мржњи на Словене он је истицао да на Балкану нипошто не треба стварати велику јужнословенску државу, те је најтоплије препоручивао да Аустроугарска окупира Босну и Херцеговину.

Када је на дневни ред наредне седнице требало ставити Црну Гору, Андраши је изјавио да о њеним границама не треба расправљати све док не падне одлука о Новопазарском Санџаку. Међутим, пред саму седницу пуномоћник Црне Горе Божо Петровић поднео је претседнику Конгреса кнезу Бизмарку важну промеморију. Он у њој напомиње да „наде Црне Горе које се слажу с њеним правима морају бити пространије“ него што су биле приликом Цариградске конференције. Он нарочито истиче да је раније Црногорска влада тражила само исправку граница, а сад тражи границе које ће „одговорати независности будуће егзистенције Црне Горе“. Он признаје да су границе које је Санстефански уговор дао Црној Гори правичне, али схвата потребу њихове ревизије ради интереса суседних држава. Он нарочито истиче потребу уговором одређених граница према Херцеговини, према Арбанији и према Приморју и доказује да без плодних земаља које се на тим странама налазе Црна Гора не би могла живети као независна држава. Што се тиче примедба да у оквиру тражених граница има врло велики број становника римокатоличке и муслиманске вере, црногорски делегат прилаже статистичке податке из којих се јасно види да муслиманске и католичке вероисповести има свега 37.000 на 270.000 православних. Гроф Петар Шувалов по налогу своје владе тражио је да се Црној Гори уступи земљиште до Бојане и Скадра, али му је Андраши кинички одговорио да је аустроугарска влада решена да силом спречи излазак Црне Горе на јужно приморје.

10 јула 1878 члан уговора о Босни и Херцеговини прочитан је у седници Конгреса у редакцији аустроугарске владе. После седнице Конгреса пришао је Гијом Вадингтон, француски министар спољних послова, првом турском пуномоћнику и рекао му: „Ви сте узбуђени. Ја вас жалим, али не могу ништа да учиним за вас. Овај човек који седи до мене (тј. Бизмарк) чини с нама што хоће. Ви морате сносити право јачега. Босна и Херцеговина су изгубљене. Ми то нисмо могли спречити. Ви морате сносити право јачега“.

Окупацијом Босне и Херцеговине стављене су све две провинције под управу заједничког министарства финансија у Бе-

чу. Док се из Босне и Херцеговине сели велики број муслимана у Турску, доводе се у окупиране провинције чиновници из Аустроугарске, Чешке и Немачке, а исто тако и обртници; а најотпорнији српски елеменат остајао је у земљи чекајући боље дане. Пошто католици у Босни и Херцеговини нису били национално свесни, радила је Земаљска влада у Сарајеву пуном паром да од њих створи добре Хрвате и да их што више завади са Србима.

Проглас анексије 1908 изазвао је не само код Срба у Босни и Херцеговини него и код Срба у Србији и Црној Гори велико узбуђење. Видело се јасно да Аустроугарска с планом ради да избије на Солунски Залив. Необичан отпор показала је млада српска генерација решена на све. И када је на сам Видов дан 1914 припређивач великих војних маневара надвојвода Фердинанд са супругом демонстративно возио се кроз сарајевске улице, погибоше обоје од револверских метака омладинца Гаврила Принципа. Тако је почео Први светски рат који је сахрањио 1918 године Хабсбуршку Монархију.

Др Јован Радонић

ФРАНЦУСКА ШТАМПА О МАХМУД-ПАШИ БУШАТЛИЈИ И ЦРНОЈ ГОРИ С КРАЈА XVIII В.

На сам дан отварања скупштине државних сталежа у Француској, 5 маја 1789 године, почео је да излази у Паризу лист „Moniteur universal ou Gazette nationale“ који ће доцније у свом даљем дугогодишњем излажењу бити познат под именом „Moniteur“. Лист је већ у првој години излажења објављивао вијести, већином без коментара, о побунама које су се одигравале у нашим народима и о аустриско-турском рату који се тада водио. Вијести је добијао из Беча, Цариграда, Дубровника, Земуна и других извора. У 94 броју од 24 новембра 1789 године „Moniteur“ је објавио прву вијест из наших крајева која му је послата из Земуна 18 октобра исте године. У њој се описује кретање аустриске војске у Банату, па онда према Шапцу; затим, опсада Српаве, при чему је употребљена, како се истиче, тешка артиљерија из Темишвара; онда, кретање војске кнеза Ховенлоена према Влашкој и најзад закључује се генерал Лаудон који враћати у Беч прије него што мора Турци да потпуно евакуишу Србију. У даљим бројевима све до краја XVIII вијека, лист је објавио доста краћих или дужих вијести о ратној ситуацији, о учешћу у рату Михаљевића, о Пазван Отлу итд. Све су те вијести занимљиве, али ми ћемо се овдје задржати само на оним које говора о држању скадарског Махмуд-паше Бушатлије према аустриско-турском рату, према Порти и према Црногорцима.